

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN İLK ROMANLARINDA MISIR VE MISIRLILAR

Egypt And Egyptian in Ahmet Mithat Efendi's Early Novels

Dr. Ferhat KORKMAZ *

ÖZ

Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami'den sonra ikinci telif romanı yazan Türk romancısıdır. Osmanlı Devleti açısından 18. Yüzyıldan itibaren başlayan Mısır sorunu, 19. Yüzyılda özellikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde en karmaşık halini alır. 1517'de fethedilen; ancak 1882'de Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Mısır bu ilk romancılarımızın ilgisini çekmiş ve Tanzimat dönemi romanlarında bu ülkeye ait kimi konular işlenmiştir. Tanzimat romanında Mısır coğrafyası mekân olarak kullanılmış, roman yazarları ise romanlarının kimi bölümlerini Mısır, Mısırlılar veyahut Mısır'daki meselelere ayırmıştır. Ahmet Mithat Efendi de bir Tanzimat romancısı olarak Mısır konusuna bigâne kalmamıştır. Onun romanlarını Osmanlı ülkesinin yaşayan halklarının siyasi, ekonomik, coğrafi, sosyal, psikolojik ve kültürel tarihi olarak değerlendirdiğimizden makalemizde, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında Mısır coğrafyası ve Mısırlılar ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Roman, Ahmet Mithat Efendi, Mısır, Mısır Meselesi, Mısırlılar, Mısır Tarihi.

Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Mısır hadisesi İmparatorluğun yaklaşık yarım yüzyılını alacak, yüzyılın sonuna doğru Mısır'ın elden çıkmasına sebep olacaktır. İlk olarak Fransızların Mısır'ı işgal etmek istemeleri ve sonrasında gelişen olaylar, Dersaadet'in uzunca bir süre başını ağrıtabilecek ve 1880'li yıllara kadar bu sorun daima gündemde kalacaktır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Fransızların Vali olarak Mısır'a diktiği General Kleber'i öldürtür; yerine geçen

ABSTRACT

Ahmet Mithat Efendi is the second novelist that writes novel after Şemsettin Sami. In Ottoman Empire, Egypt affair which starts from 18. Century forms its most complicated situation especially in 19. Century. Conquered in 1517, but lost in 1882 from the authority of Ottoman Empire, Egypt attracted this first novelist of us and in the novels of Tanzimat age, same issues were discussed about this country. In the Tanzimat novels, Egypt territory was used as a place, novelists put aside some episodes of their novels for Egypt or Egyptians. As a Tanzimat novelist, Ahmet Mithat Efendi didn't remain uninteresting in the issues of Egypt as well. Since we assess his novels as social, cultural, geographic, psychological and economic history of the people that lived in Ottoman Empire, in our treatise, in the novels of Ahmet Mithat Efendi, Egypt, Egypt affairs and Egyptians were taken in hand as a place factor.

Key Words: Novel, Ahmet Mithat Efendi, Egypt, Egypt's Issue, Egyptian, Egypt History.

* Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

General Menou ise çekilmek zorunda kalır. 1801'den itibaren İngilizlerle münasebetini geliştiren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, otoritesini güçlendirir ve imparatorluğa karşı hususi bir özerklik elde eder.

19. yüzyılın başında yaşanan birçok hadise İmparatorluğun sonunu hazırlamaya başlar. Sırp ve Yunan isyanları yüzyılın hemen başında Fransız ihtilalinin getirdiği yıkıcı görüşler ışığında patlak verir ve bu isyanlar İmparatorluğun yaşayacağı önemli hadiseleri tetikler. Yunan isyanını Mısır valisi ve oğlundan destek isteyerek ve onlara belli imtiyazlar vaat ederek bastıran II. Mahmut, imparatorluğun dış müdahaleye maruz kalmasına sebep olur. Fransız, Avusturya, Rus ve İngiliz donanmaları Rumlara destek olmak için gönderdikleri birliklerle Osmanlı-Mısır donanmasını yok ederler. Yunanistan'dan çekilmeyen İmparatorluğa Rus Çarı I. Nikola savaş ilan eder. Ruslar, Batı'da Boğdan, Dobruca, ve Edirne'yi ele geçirir; Doğu'da ise birçok direnişi kırarak Kars ve Erzurum'a girer. Ruslarla antlaşma yapmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, Yunanlıların bağımsızlığını tanır, Sırlara muhtariyet verir. Türk-Yunan çatışmasının en dikkat çeken yanı, İmparatorluğun yıkılışa kadar dış müdahaleye açılmasıdır. Nitekim Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın yanı sıra I. Meşrutiyet, dış baskılar sonucunda ilan edilir.

Osmanlı Devleti, Mısır sorununu geçici bile olsa Rus desteğiyle aşar. Fakat bunun karşılığında Rusya'ya önemli ayrıcalıklar tanınır. Kavalalı ise Mısır'da babadan oğula bir muhtariyet (hidivlik) elde eder. Kavalalı, Mısır'ın kalkınma ve ilerlemesine önem verir. Mısır'ın Akdeniz ticaretinde önemli bir yere sahip olmasıyla bu dönemde önemli liberal reformlar ve atılımlar yapılır. Kavalalı'nın Mısır'da tesis ettiği kalkınma ve ilerleme II. Mahmut için model teşkil eder. Bu açıdan İmparatorluk ile Mısır; kalkınma ve ilerlemede neredeyse bir rekabete girerler. Mısır'da geleneksel eğitim sistemi çağdaşlaştırılır, ülkenin kapıları İtalyan ve Fransız kültürüne açılır. Mehmet Ali Paşa, Fransız teknisyenleri kimi reformlar için ülkesine davet eder. Clot Bey tıp alanında, Albay Sève (Süleyman Paşa) orduda, Linant de Bellefonds kanal ve baraj yapımında çalışmalarının yanı sıra modern Mısır'ın kuruluşunda program ortaya koyarlar. 1869'da açılan Süveyş Kanalı, Mısır'ı sömürgecilik yarışında kilit bir öneme yükseltir. Nitekim İngiltere kısa bir süre sonra Mısır'ı işgal edecektir.

II. Mahmut, karşı karşıya kaldığı Mısır olgusunu ülkesi için norm olarak kabul eder ve yenilik hususunda rekabete girer. II. Mahmut reformlarının en önemli yanı, özellikle sivil hayatın büyük bir program niteliğinde birtakım reformlara ayrılmasıdır. Yunanlı isyancılara karşı kazanılan zaferin olumlu havasından yararlanan sultan, Yeniçeri ocağını ortadan kaldırır. Bu, sivil reformların önünü açtığı gibi, yeniliklere karşı direnen kesimleri de büyük ölçüde dayandırdıkları güçten yoksun bırakmıştır. Yüksek memurlar da tıpkı II. Mahmut

gibi yenilikleri önemser. Özellikle Reşit Mehmet Paşa, Mehmet Emin Rauf Paşa, Mehmet Sait Pertev Paşa, Halet Efendi, Galip Paşa, Ağa Hüseyin Paşa, Hüsrev Mehmet Paşa Akif Paşa ve Mustafa Reşit Paşa yeniliği organize ederler. Ayrıca ulemadan Abdulvahap Efendi ile Mustafa Asım, gelenekçi ulemanın tepkilerine karşı koyarlar. Toplumsal ve siyasal alanda bütün bir Osmanlı modernleşmesini sağlayan isimler olur. Çoğunun ortak özelliği, Hariciye'de bulunmaları, Avrupa'yı görmeleri ve iyi derecede bir yabancı dil bilmeleridir. Avrupa'yı gören ve bilen bu yüksek memurlar, Avrupa başkentlerinde gördükleri yönetim mekanizmalarından belediyeçilik faaliyetlerine kadar bütün bir sistemi Osmanlı ülkesine adapte etme çabasına girerler. Batı'yı gören aydın ve yöneticiler Oksidentalizm (Oryantalizmin karşıtı, Batıcı) bir bakış açısıyla Batı'nın kentlerine olan hayranlıklarını gizlemezler (Yerasimos 2006: s.366-367). Özellikle Sefaretnameler, adaptasyon çalışmasında çok önemli bir yere sahip olur. Rusya'ya giden Halil Rifat Paşa, imparatorluğun Batı'yı taklit etmekten başka çaresi olmadığını söyler (Tanpınar 1988: s.72). Sadık Rifat Paşa'nın 1838'da yazdığı *İtalya Seyahatnamesi* ve Viyana'yı belediyeçilikten hastane hizmetlerine kadar ayrıntısıyla inceleyen yazısı (Tanpınar 1988: s.72), Mustafa Sami Efendi'nin 1840'ta yazdığı *Avrupa Risalesi* (Asiltürk 2009: s.932) İmparatorluk için bir program olur.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır Valiliğini elde ettikten sonra ise 1830 tarihinde Kahire'de *Vakay-i Mısriyye* ve Hanya'da *Vakay-i Giridiye* gazetelerini çıkarır (Koloğlu 1992: s.15). Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile yenilik konusunda neredeyse rekabet içinde olan II. Mahmut 1831'de *Takvim-i Vakayî* gazetesini çıkarır. Böylece Osmanlı başkenti ilk olarak Türkçe yayımlanan bir gazete ile tanışmış olmaktadır. Sultan, ülkesini Batılılara anlatabilmek için aynı yıl bu gazetenin *Moniteur Ottoman* adıyla Fransızca nüshasını bastırır. *Takvim-i Vakayî* beş bin adet; *Moniteur Ottoman* ise 300 adet bastırılır. Kavalalı da Sultan'a bakarak *Vakay-i Mısriyye* gazetesinin *Moniteur Egyptien* adıyla Fransızca nüshasını bastırır (Mantran 1995: s.53).

Mısır, 19. yüzyıldan başlayarak, özellikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa sayesinde yeniliklere açılır. Bütün teknik gelişmelerin ve fikirlerin üzerinde can bulduğu bir coğrafya halini alır. Söz gelimi Ahmet Mithat Efendi'nin *Dürdane Hanım* romanında protagonist olan ve Mısır'dan politik bir mesele yüzünden İstanbul'a göç eden Dürdane Hanım, burada telefonu kullanmış ve yazdığı romana malzemeyi telefon aracılığıyla toplamıştır. Ahmet Mithat Efendi birçok romanında Mısır'ı mekân olarak kullanmış, Mısırlıları romanında karakter olarak yaşatmıştır. Bunların bir kısmı fon karakter niteliğindedir. Protagonist, antagonist ve norm şahıs hüviyetinde olanları da vardır. Biz de çalışmamızda Ahmet Mithat Efendi'nin 1874-1884 tarihleri arasında yazdığı romanlardan yola

çıkarak Mısır'ı bir mekân unsuru olarak ele aldıktan sonra romanlarda yer alan ve Mısır'a taalluk eden şahsiyetleri inceleyeceğiz. Çalışmamızda, romanlar kronolojik sıra gözetilerek değerlendirilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Mısır Coğrafyası

Ahmet Mithat Efendi, 1884'ten önce yazdığı birçok romanında Mısır ve Mısırlılar konusuna değinmiştir. Bu konuya en fazla *Zeyl-i Hasan Mellâh*'ta yer ayırmıştır. Özellikle onun yaşadığı yüzyılda Mısır konusunun popüler olması, tarihî durumu ve 19. yüzyılda yükselen jeopolitik önemi, romanlarında önemli yer edinmesini sağlamıştır.

Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş

Ahmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş* adlı romanı 1291 (m. 1874) yılında kaleme alınmıştır.¹ Romanda, III. Selim'in zamanından başlayarak II. Mahmut yıllarına uzanan Osmanlı tarihinde Nizam-ı Cedit ve Yeniçeri ocakları arasında yaşanan çekişme, bir aşk vakası etrafında anlatılır. Nüket Esen (2002) romanın vakalarının Nizam-ı Cedit'in kurulmasıyla Yeniçeri ocağındaki huzursuzluğun arttığı bir dönemde geçtiğini ifade eder (s.137). *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş*, ilk olarak 1321 (m.1903) yılında basılmıştır. Eserin tefrika tarihleri 1873-1874 yılları arasındadır. Eserin tefrika tarihi ile baskı tarihi arasında otuz yıla yaklaşan bir zaman farkının olması, eserin yazıldığı ilk yıllarda ilgi görmediğine işaret etmektedir. Roman, Nizam-ı Cedit ile Yeniçeri ocaklarının çekişmesini ele aldığı için tarihî roman (historical novel) niteliğine yaklaşmaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin ilk eserlerinden olması münasebetiyle *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanı, geleneksel anlatı ve gösteri türlerimizden olan masal ve halk tiyatrosu sanatlarından belirgin izler taşımaktadır.

Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş romanında Mısır'a ilişkin tek ayrıntı Tüysüz Mehmet adlı karakterin etrafında gelişir. Mesut Ağa'nın kaçmasında merakı artıran bir şahıs hüviyetindedir. Mesut Ağa'yla işbirliği yaparak konaklara kadın kıyafetiyle girdiğinin Yeniçerilerce tespit edilmesi üzerine yakalanarak Parmakkapı'da astırılır. Mesut Ağa'nın Kuzguncuk taraflarındaki bağında bahçıvanlık yapmaktadır. Mısır'a ilişkin yanı ise buradan kaçıp İstanbul'a gelmiş olmasıdır. Mısır'da 19. Yüzyıl boyunca devam eden karışıklık bu şahsın kişiliğinde yansıtılmak istenir: "... ne idügi belirsiz bir adam olup ancak bir rivayete göre Tüysüz Mehmet, Mısır'da Kölemen beylerinden birisinin ak ağası iken meğer inîn olmayıp yalnız Tüysüz olduğu muahharan bir

¹ Ahmet Mithat Efendi (2000b), *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Felâton Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh*, Haz.Kâzım Yetiş - Necat Birinci - M. Fatih Andi, TDK, Ankara

cariye ile sebkâ eden maceradan anlaşılmasıyla Tüysüz güç bela ile başını kurtarıp İstanbul'a can atabildi." (s.27)

Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar

Roman 1875 (h.1292)² yılında yayımlanmıştır. Romanın kaleme alınma sebebi, *Monte Cristo Dükü* romanının Teodor Kasab tarafından yapılan çevirisinin (Gökçek 2007: 481) uyandırdığı alaka sonucu tükenmiş olmasıdır.³ Nurullah Çetin (Temmuz 2002a) de söz konusu romanının *Hasan Mellâh*'ta açık bir etkisinin olduğunu vurgulamıştır (s.23). Cevdet Perin (1943) ise eseri *Monte Cristo Dükü*'nün naziresi olarak değerlendirir (s.44-45). Muharrir tarafından romana yazılan mukaddimede de Alexander Dumas Pere'in *Monte Cristo Dükü* romanından "*tanzir derecesine kadar*"(s.5) bir etkilenmenin var olduğunu belirtir; ancak söz konusu tanzirin tercüme ya da taklit olmadığı vurgulanmıştır. Mustafa Nihat Özön (1964) buna "*şevk-i tanzir (benzetme hevesi)*" (s.579) der. *Monte Cristo Dükü* dışında, eserin kurgusunda ve karakterizasyonunda yine de *İlyada* ve *Odysseiâ*'dan *Decameron'a* *Don Quixoté'a*, *Cimriye*, *Hamlet'e* kadar etkinin var olduğunu belirtmek mümkündür.

Romanın çekirdek vakası (nucleus occurrence), esasında bir seyyâh olan Domingo Badia Y Leblîch'in kimlik değiştirerek bir Arap gibi yaşamasından ibarettir. Tarih anlatımlarına yansımış olan bu kişinin yaşantısı romanın çekirdek vakasıdır. Hülya Argunşah (2007) da romanın konusunu tarihten aldığını vurgulamıştır (s.24). Berna Moran (1990) ise Ahmet Mithat Efendi'nin bu eserinde "*âşık hikâyelerini bir Batı romanına dönüştürme çabası içinde olduğunu*" (s.26) belirtmiştir.

Romandaki vakalar, fiziksel anlamda geniş bir alanda cereyan etmektedir. Denilebilir ki *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında mekân bütün Akdeniz'dir. Romandaki mekânlar, genellikle exterior (dış) olarak tasarlanmıştır. Romancı mekânlarıyla bir Seyahatnâme vücuda getirmek iddiasında gibidir.

İspanya'nın güney sahillerindeki Cartegana ve Cadiz şehirlerinde başlayan ana vaka Korsika, Marsilya, Paris, Lyon, Malta, İskenderiye, Dimyat, İstanbul, Beyrut ve Şam'da geçmiş, Hasan Mellâh'ın Cezayir'e yerleşmesiyle son bulmuştur. Hasan Mellâh ve Dominico Badia'nın İspanya, Fas, Fransa, Mısır, Türkiye, Suriye, İtalya ve Cezayir topraklarına sıçrayan seyahatleri, mekân repertuarının son derece geniş olmasına imkân vermiştir.

Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar romanında ve onun devamı olan *Zeyli Hasan Mellâh*'ta Ahmet Mithat Efendi'nin Mısır konusuna öteki romanlarından

² Ahmet Mithat Efendi (2000a), *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK, Ankara

³ Çeviri, gazete bayilerinde cüz'ler halinde satılmıştır.

daha çok yer ayırdığını görüyoruz. *Zeyl-i Hasan Mellâh* romanına geçmeden evvel *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanındaki kişi ve mekânlara göz atmakta yarar vardır.

Hasan Mellâh, İspanya'nın Cartagena şehrinde, hırsız olarak girdiği evde Cuzella'ya âşık olur. Bu arada Dominico Badia, uzun süreden beri aşkına karşılık aradığı Cuzella'yı kaçıır. Bundan sonra Hasan Mellâh, İspanya'nın Cartagena kasabasından yolculuğa çıkar. Korsika, Malta, İtalya, Mısır, Osmanlı, Lübnan ve nihayet Suriye topraklarını Cuzella'yı bulabilmek için gezer. Yolculuk sırasında iyi kalpli, her düşküne yardımcı olan bir kişilik olarak Hasan Mellâh, nihayetinde Cuzella'ya Şam'da ulaşır. Romandaki ana vaka, üç senelik (1790-1793) bir zaman dilimi içerisinde cereyan etmiştir. Konumuz Mısır olduğu için romanın Mısır coğrafyasını ele alan bölümlerine bakacağız.

Hasan Mellâh, gördüğü bütün düşkün insanlara yardımcı olmaya çalışır. İlk olarak korsan gemisinde Pietro tarafından denize atılmak istenen Korsikalı İlia'yı ölümden kurtarmıştır. Pietro'yu İlia'nın bir karaya bırakılmasına ikna etmiştir. Hatta İlia gemiden "*Mallorca'nın cenup sahiline*" (s.74) indirildiğinde "*Arkadaş ben sana can borçluyum.*" (s.74) demiştir. Romanda Hasan Mellâh'ın yardımsever kişiliğine ilk defa bu olay sırasında tanık oluruz. Korsika'nın Ajaccio ilinde Pavlos olarak valinin evindeki davete giden Hasan Mellâh, annesini, babasını ve kız kardeşini öldürmüş olan Korsikalı İlia'nın karısı Madam İlia'ya iyilik yapar. Onu gemisine alır ve kocasını bulması için yardımcı olur. Madam İlia'ya Meliketülbahr adını taşıyan gemisinde özel bir oda açtırır. Mısır'da yaptığı gösteri sırasında Esmâ'yı cariyeye olarak kazanan Hasan Mellâh, ona da yardımcı olur, sevdiği Timur Bey'e İstanbul'da kavuşmasını sağlar. Alonzo, Zerno, Pietro ve diğer korsanları batmakta olan gemiden çıkarır, hayatlarını kurtarır. Kendisine iyilikte bulunan herkese fazlasıyla ödülleri verir.

Esmâ, Hasan Mellâh'ın Mısır'ın İskenderiye sahillerine varmasından sonra romana girer. O, Çeçen bir cariyedir. Timur Bey'e âşıktır. Onunla evlenmeyi düşünmektedir. "*...fevkalâde denilecek bir afet*"(s.296) olan Esmâ, Timur Bey'in ailesinin karşı çıkması sonucu evlenemez. Çünkü Esmâ, bey kızı değildir. Esmâ'nın bey kızı olduğu ortaya çıktığında ise Timur'un Esmâ ile evlenmesini kabul ettiği sırada kaçırılıp İstanbul'a esir olarak götürülür. Mısırlı bir esirciye satılır.⁴ Mısır'a götürülür; Murat Bey'e satılır. Esmâ, Timur'u sevdiği için Murat Bey'in cariyesi olmayı reddeder. Sonuçta Murat Bey, Esmâ'yı kardeşi olarak kabul eder (s. 316-326).

⁴ Mısır'a cariyeye ya da esir olarak götürülme meselesi Tanzimat romanında sıklıkla kullanılan bir motiftir. Hatta Servet-i Fünûn romancılığında da bu motif kendine yer bulabilmiştir.

Murat Bey, Canürktü ve Sarı Yakup'un isteklerini yerine getireceği vaadini verir. İkisi de Murat Bey'den Esmâ'yı cariye olarak ister. Canürktü ve Sarı Yakup'un bu isteklerinden vazgeçmemeleri neticesinde bir müsabaka yapılmasına karar verir. Müsabaka halka açık olarak yapılır. İki bin beş yüz kişi (s.247), masalsı bir kurgu ile Mısır'ın çeşitli bölgelerinden Esmâ'yı alabilmek maksadıyla hünerlerini göstermek için İskenderiye'ye gelir. Canürktü ve Yakup hünerlerini gösterir. O sırada İskenderiye limanından Meliketülbahr ile geçen Hasan Mellâh gemi toplarıyla tesadüfen bir gösteri yapar. Jüri tarafından Hasan Mellâh birinci seçilir ve böylece Esmâ, Hasan Mellâh'ın yanına geçmiş olur (s.253). Başlangıçta Alonzo'nun telkinleriyle Esmâ'ya gönül veren Hasan Mellâh, karşılık alamaz. Esmâ, ömrü boyunca Timur'a ve dolayısıyla aşkına sadık kalacağına ant içmiştir. Hasan Mellâh'ın türlü yavaşmaları kâr etmez. Esmâ, İstanbul'a Hasan Mellâh'ın gemisiyle gider. Gemideki herkesin kimlik değiştirmesinden dolayı Esmâ da erkek kılığına girer.⁵ Kılık değiştirmenin esas sebebi ise Dominico Badiâ'yı kaçırmaya zorlamadan ve fark ettirmeden yakalayabilmektir. İstanbul'da Timur Bey ile karşılaşana kadar Hasan Mellâh'ın erkek kardeşi Sîdî Hüsnü kılığında gezer (s.332). Yerleştiği konakta Komşu Bey'in hanımını etkiler. Hanım ona âşık olur. Romanda karikatürize edilen Esmâ, Timur'un Arslan adında bir köle olarak bulunmasından ve Hasan Mellâh tarafından satın alınmasından sonra mutluluğa ulaşmıştır.

Romanda Timur Bey'le ilk olarak Esmâ'nın macerasını Hasan'a anlattığı zaman karşılaşırız. Çeçen "*Timurtaş Bey'in oğlu*" (s.316) olan Timur Bey, Esmâ'yı sevmiş ve ondan başka kimseyi sevmeyeceği sözünü vererek evleneceklerini vaat etmiştir. Esmâ'nın "*fakir kızı*" (s.316) olması sebebiyle ailesi Timur Bey'e Esmâ'yı layık görmez. Esmâ'nın İstanbul'a esir olarak kaçırılması sonucunda Timur Bey de İstanbul'a gider (s.318). Esmâ'nın yanında olabilmek için "Ben köleyim, kaçak köleyim, beni alınız." (s.318) demiş ve köle olarak Esmâ'nın yanında yer almıştır. Timur Bey, Esmâ'nın Mısır'a gönderilmesinden sonra Bekir Bey'e satılmıştır. Uzleti Efendi'nin Aksaray'daki konağında anlatılan bir öyküyle Timur Bey'e Arslan olarak tesadüf ederiz. Arslan Bey, Bekir Bey'in kızını baştan çıkaran köle olarak yansıtılır (s.336). Okuma yazması olan, yazdığı amme cüz'lerini yüz paraya satabilen bir köledir. Böylece cimri olan Bekir Bey'e para kazandırır. Bekir Bey onu çok ucuza almıştır. "*Açlığa, çıplaklığa tahammül*" (s.338) eden Arslan'a Bekir Bey'in evli olan kızı kur yapmış; fakat Arslan köle olduğu için suçlu bulunarak Paşakapısı cezaevine konulmuştur. Kendisine burada yardımcı olan Tomruk ağası Arslan'ın suçlu olmadığını anlamış, işi mahkemeye dökmüştür.

⁵ 1875'te yazılan bu romanda bir kadının erkek kimliğine girmesi, Tanzimat romancılığında erkeklerin kadın kimliğine girmesine müteradif olması bakımından bir yenilik olarak addedilebilir.

Bekir Bey'in kızı mahkemede Arslan'ın suçlu olmadığını itiraf eder. Bu hikâyeyi duyan Hasan Mellâh, Arslan'ın Timur olduğunu anlar. Bekir Bey'in öldüğünü ve kölenin satıldığını öğrenen Hasan Mellâh, onu satın almaya karar verir. Esmâ'nın Timur Bey'e kavuşmasını sağlar. Esmâ ile evlenir. İlia'nın Hasan Mellâh'a Dominico Badia'nın Şam'da olduğunu haber verdiği sahnede Timur Bey, Dominico Badia'yı İstanbul'dan tanıdığını ve onun kendini Seyyid Ali olarak tanıttığını söyler. Böylece Dominico Badia'nın İstanbul'da kaldığını Timur Bey sayesinde öğrenmiş olmaktadır. Hasan Mellâh'ın Şam'a gidip Cuzella'yı kurtarmasından sonra Cartagena'dan gelen Alonzo, Timur Bey ve Esmâ'yı Cezayir'e davet eder. Bunun üzerine Timur Bey de Esmâ ile Cezayir'e Hasan Mellâh'ın yanına gider (s.420). Orada mutlu bir hayat sürerler. Hasan Mellâh'ın iyi kişiliği, Esmâ ve Timur Bey'i kavuşturmasıyla ortaya konulur.

Murat Bey, Çerkezistan'dan on iki, on üç yaşında bir esir olarak Mısır'a getirilmiş; "*şecaat ve besâletinden*" (s.229) ötürü "*Mısır kölemen beylerini taht-ı kahr-ı itaati*" (s.229) altına almış ve bütün Mısır'a hakim olmuştur. Canürktü "*...an-asıl Çerkez*" (s.239)'dir. Canpolat Bey'in kölesidir. Canpolat Bey ölmeden önce, Canürktü'nün Murat Bey'e intisap etmesini vasiyetinde yazmıştır. O, Canpolat Bey'in ölümü üzerine Murat Bey'in hizmetine girmiştir. "*... yirmi sekiz, otuz yaşlarında, uzun boylu, siyah kıllı, çatık kaşlı, halâvetli*" (s.240) kahraman olan Canürktü, sadık bir kişiliğe sahiptir. Sarı Yakub da Canürktü gibi sadık bir kişiliğe sahiptir.

Eş-şeyh Zekâüddin, Rûfai şeyhidir. Esmâ'nın Canürktü ile Sarı Yakub arasında pay edilememesinden ötürü yardımına başvurulmuştur. Canürktü veya Sarı Yakub arasında imtihan açılması fikrini dile getirmiştir (s.245). Asıl ismi Zincirkıran Halil olan Eş-şeyh Zekâüddin, "*an-asıl Anadolu ahalisinden olup tufüliyeti ile vakt-i şebâbını ulûm-ı Arabiyye ve diniyyeyi tahsilde*" (s.243) geçirmiştir. Adam öldürdüğü için İzmir'de bir hapse atılmış oradan kaçarak Mısır'a gitmiştir. Sözü dinlenen bir Rûfai şeyhidir. Mısır'da Rûfai dergahında ilerleye ilerleye şeyh olmuştur.

Felâton Bey ile Râkım Efendi

Felâton Bey ile Râkım Efendi romanı, Batı medeniyeti dairesine giren yeni insan tipini konu edinmektedir. Bu yeni insan tipi, Râkım'ın şahsında idealize edilmiştir. Felâton Bey ise Batı'nın yalnızca 'his ve heva'sını temsil eder. Roman, Rodos sürgünü yıllarında kaleme alınmaya başlanmış (Uçman 2007: s.107) ve 1292 (m.1875) yılında basılmıştır. İlk telif romanın basım yılının 1872 olduğu düşünüldüğünde *Felâton Bey ile Râkım Efendi* romanı Türk romancılığının

henüz ilk eserlerindedir⁶. Batılılaşmayı “*doğru ve yanlış kavrayan sembol*” (Balcı 2002: s.283) olan iki kahramanın sergüzeşti romana hakimdir.

Felâton, romanın sonunda bütün parasını kaybeder ve çalışmaya ihtiyaç duyar. Felâton, yeni atandığı memuriyete gitmek için yola çıkacaktır. Bu sırada Rakım'ın ders verdiği İngiliz kızlardan Margrit de Mısır'a gidecektir. Dolayısıyla Margrit ve Felâton aynı gemide seyahat edecektir. Felâton Bey ile Margrit'in aynı gemide karşılaşması çağın ulaşım imkânları gereğidir.

Felâton'un Polini'nin kurları sonucu bütün servetini kaybetmesi ve Akdeniz'de uzak bir adaya mutasarrıf olarak gitmeye karar vermesi, Ziklas ailesi ve Rakım'ın Margrit'i Mısır'a uğurladığı sırada anlaşılır.

Bu kurgunun Ahmet Mithat Efendi'nin yaşamından ve devrin alışkanlıklarından bağımsız olduğu düşünülemez. 1873 yılının Nisan ayında, *İbret* gazetesinin yazarlar kadrosu oluşturan Ahmet Mithat, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, İsmail Hakkı ve Menâpirzade Nuri önce Zaptiye Nezareti'ne hapsedildiler (Mardin 1996: s.80) sonra da liman liman gezerek menfaya giden Mısır gemisine bindirildiler. Namık Kemal, Magosa'ya, Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Mithat Rodos'a, İsmail Hakkı ve Menâpirzade Nuri Akka'ya gönderilir. İstanbul'dan Mısır'a giden gemi güzergâhı gereği Ege ve Akdeniz'de pek çok yere uğrar.

Hüseyin Fellâh

Ahmet Mithat Efendi'nin üçüncü romanı olan *Hüseyin Fellâh*, 1292 (m. 1875) yılında kaleme alınmıştır.⁷ Romanda, iki yeniçeri tarafından yaralanan Civelek Mustafa ile onu kurtaran ana-kızın İstanbul'dan Cezayir'e uzanan hayatı ele alınmaktadır. *Hüseyin Fellâh*, ilk olarak yazıldığı yıl olan 1875'te kitap olarak basılmıştır. *Hüseyin Fellâh* her ne kadar baş kahramanın adını taşıyor gibi görünse de baş kahraman değildir. Romandaki etkinliği ve vakalara yönlendirmesi bakımından Şehlevend'i protagonist olarak değerlendirebiliriz.

Ahmet Mithat Efendi'nin ilk eserlerinden olması münasebetiyle *Hüseyin Fellâh* romanının, roman sanatı bakımından devrinin roman estetiğini yansıtan bir eser olduğunu belirtmek gerekir. Pek çok roman yöntemi ve tekniğinin kullanılmış olması *Hüseyin Fellâh*'i kendi döneminin romanları arasında önemli bir yere taşımaktadır. Yazarın diğer romanları ile karşılaştırıldığında ise tespit ettiğimiz bu nitelik, *Hüseyin Fellâh*'ta merakın hemen daima canlı tutulmasına bağlanabilir. Şüphesiz ki Ahmet Mithat Efendi, okurun muhayyilesini kışkırtmayı

⁶ Ahmet Mithat Efendi (1996), *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

⁷ Ahmet Mithat Efendi (2000b), *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Felâton Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh*, Haz.Kâzım Yetiş - Necat Birinci - M. Fatih Andı, TDK, Ankara

(Jeanrond 2007: s.182) bu eserinde önemli ölçüde başarabilmiştir. *Hasan Mellâh*ı Alexander Dumas tesiriyle kaleme alan Ahmet Mithat Efendi, *Hüseyin Fellâh* romanını da aynı tesirle yazmıştır. Kılık değiştirmeler, denizcilik maceraları, korsanlık vs. temalar bakımından eser, yapı (plot) yönüyle *Hasan Mellâh*ı kuvvetle andırmaktadır.

Romanda esas mekân olarak Cezayir bulunmaktadır. Ancak Mısır'dan da çeşitli vesilelerle söz edilmiştir. Laz Mehmet Ali Ağa, Şehlevend'i "*Mısır'daki oğluna gelin göndereceğim.*" (s.33) diyerek annesini ikna etmeye çalışır. Hesna Hanım buna razı olmaz. Şehlevend annesinin itirazlarına rağmen onu yoksulluktan kurtarmak için Laz Mehmet Ali Ağa'ya esir olarak satılmayı kabul eder. Laz Mehmet Ali Ağa, Şehlevend'in annesine Tahtakale'de bir ev alır ve geçim için 600 lira verir. Laz Mehmet Ali Ağa, onu diğer esirlerle birlikte Mısır'a göndereceğini söyler.

Meşhur haydut Kurdoğlu'nun bir hacı kafilesini soyduğu haberini alan Ahmet Bey, arkadaşları ile planlar kurar. Ahmet Bey ve arkadaşları, Civelek Mustafa'yı Kurdoğlu'nun evine ajanlık için gönderir. Hüseyin Fellâh'tan annesinin bir hacı kafilesi ile Mısır'a gelip kendisini bulmak üzere yola çıktığını; ancak geminin korsanlar tarafından soyulup yolcuların esir alındığı haberini alan Şehlevend, Mustafa Civelek'i Kurdoğlu'nun konağında iken annesinin söz konusu gemide olup olmadığını araştırmasını ister. Civelek Mustafa'nın Ahmet Bey'e baskın gününü haber vermesi, baskın için harekete geçen haydutların planlarını yine Şehlevend bozar. Civelek Mustafa ile anlaşan ve baskını Kurdoğlu'na haber veren Şehlevend erkek kılığına girerek Ahmet Bey ve arkadaşlarının yakalanmasını sağlar. Hesna Hanım'ın Kurdoğlu'nun evinde aşçı cariyeye olarak çalıştığını öğrenen Şehlevend, yaptığı iyilikten ötürü bir cariyeye ister. Böylece Şehlevend, annesine kavuşur. Ahmet Bey ve haydut arkadaşlarının alt edilmesinden sonra Şehlevend, annesi, Civelek Mustafa ve Ömer ile birlikte Hüseyin Fellâh'ın çiftliğine yerleşir.

Annesi, Şehlevend'in Laz Mehmet Ali Ağa'nın teklifini kabul etmesine karşı çıkar: Şehlevend'in hem annesini hem de Ömer'i bir başına bırakacağı için şunları söyler: "*Tuh sana! Şehperest kız!*" (s.40) Fakat kızının Mısır tarafına gelin gideceği, Laz Mehmet Ali Ağa'nın kendisine bir ev satın alacağı ve biraz da para vereceği için itirazını sürdürmez. Hatta o, sefaletten kurtulacağı için kızının Mısır'a gelin gitmesine sevinir. Laz Mehmet Ali Ağa'nın Şehlevend'i oğluna gelin olarak değil; Kuzey Afrika'ya esir olarak göndereceğinden habersizdir.

Ömer'in romanda ilk ortaya çıkışı, Şehlevend'in Laz Mehmet Ali Ağa'nın cariyelik teklifini kabul ettiği zamandır. Şehlevend'in Laz Mehmet Ali Ağa ile kurduğu plan sayesinde gelin olarak Mısır'a gideceğini Hesna Hanım'a söyler.

Hesna Hanım, “Demek oluyor ki bu meşakatlere dayanamayarak kaçacaksın ha? Beni bu halde Ömer’i o halde bırakıp da mı? Yazık bana yazık Ömer’e!” diyerek Ömer’den söz eder.

Hesna Hanım, para bittikten sonra Laz Mehmet Ali Ağa’dan yardım için evine gittiğinde onun esir ticareti yapan bir tüccar olduğunu öğrenir. Kızının Mısır’a gelin olarak değil de esir olarak gönderildiğini öğrenir.

Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esra

Roman, 1875 (h.1292)⁸ yılında yayımlanmıştır. *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, bir macera romanı olarak *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*’ın devamıdır. Bu bakımdan nehir roman anlayışına uymaktadır. Romanın gördüğü ilgi, Ahmet Mithat Efendi’nin devamını yazmasını sağlamıştır.

Çekirdek vaka (nucleus occurrence) esasında bir seyyâh olan adı Domingo Badia Y Lebllich’in kimlik değiştirerek bir Arap gibi yaşaması üzerine kuruludur.⁹ *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında Dominico Badia’nın sonu “... Dominico Badia’nın âlemde daha birçok seyyiata alet olduktan sonra, nihayet yine Şam’da yed-i intikam-ı hükûmette kıvrana kıvrana can vermiş olduğu tevârihte münderiştir.” (s.433) şeklinde özetlenmişti. *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*’da ise bu ibret verici son, detayıyla ele alınır.

Ahmet Mithat Efendi’nin mekân olarak doğrudan Mısır’ın seçildiği tek romanı *Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*’dır. Mısır’ın 19. yüzyıl tarihini anlatan romancı, buradaki hem iç karışıklıkları hem de devletlerarası siyasal mücadeleyi ele alır. Roman, İslam Coğrafyasında uzun süre ajanlık eden ve gerçek adı Domingo Badia Y Lebllich olan Dominico Badia’nın sergüzeşti etrafında şekillenmiştir. Romanın önemli bir bölümü Mısır mücadelesi ve tarihi etrafında gelişir.

Romandaki şahıslar, Kuzey Afrika, Suriye, İtalya ve Malta olmak üzere dört yerin özelliklerini ortaya koymak içindir. Ahmet Mithat Efendi, ilk romanlarının birçoğunda farklı türden coğrafyalardaki insan atmosferini yansıtmak için fon şahıslar kullanır. Romanlarında toplumu eğitmeyi ve bir gazeteci edasıyla uzak

⁸ Ahmet Mithat Efendi (2000c), *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK, Ankara

⁹ “En büyük İspanyol seyyahlardan biri olan Dominico Badia (Domenico Badia), (...) Ali Bey el-Abbasi adıyla Arapların geleneksel kılığına girmiş ve kendini Suriyeli tüccar olarak tanıtmıştır. Akdeniz’de birkaç ülkeyi gezdikten sonra Suriye’ye dönmüştür.” Pablo Martin Asuero (Director of Cervantes Institute in Damascus), [http://www.sana.sy/eng/28/ 2008/06/24/180968.htm] Asıl adı Domingo Badia Y Lebllich olan Dominico Badia 1767-1818 yılları arasında yaşamıştır. [http://www.hesperialibros.com/C66.pdf]

ülkeler hakkında bilgi vermeyi amaçlarından biri olarak gören Ahmet Mithat Efendi, döneminin popüler seyahat rehberi olan *Bedeker*'den yararlanmış olabilir. Ayrıca onun Tanzimat döneminde romanın en önemli örneklerinden biri olarak görülen *Telemak*'tan da etkilendiğini ifade edebiliriz.

Dominico Badia, Mısır'a giderek Fransız işgaline yardımcı olur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı hileyle Mısır valiliğinden etmek ister. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Dominico Badia'nın planlarını bir casus aracılığıyla öğrenir ve onu zindana attırır. Şehame'nin isteğiyle Dominico Badia bu defa da affedilir. Dominico Badia bundan sonra İtalya'ya giderek Roma'da Carbonari Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılır. Carbonari Cemiyeti'nin isteklerine sırt çevirdiği için öldürülmek istenirse de Dominico Badia buradan kaçarak Şam'a yerleşir. Şam'da bulunan Numan İbn-i Mutahtar, Dominico Badia'nın Ali Abbasi kılığında gezdiğini tespit eder. İtalya'dan gelen bir Carbonari üyesi tarafından Şam halkı kışkırtılarak ve linç edilmek suretiyle öldürülür. Dominico Badia'nın başı, Hasan Mellâh'ın düğününe ibret ve hediye olarak götürülür. Hasan Mellâh, son olarak bir konuşma yapıp, ibret veren hadiseyi dinsel içeriğiyle özetler.

Cezayir'den kaçan Dominico Badia'yla girdiği yeni kılık ile Mısır'da karşılaşırız. XIX. Yüzyıl başlarında Mısır'ı karıştıran ve oraya sahip olmak isteyen bir kişiliktir. Dominico Badia, Fransız işgali altındaki Mısır'a hakim olmak için birbirine karşı olan çevreleri çatıştırmaya çalışır. Süleyman adındaki genç, Fransız General Menou'nun Zehra'yı elinden alması üzerine intikam emeline düşer. Dominico Badia bu sırada Şeyh Abdülkadir kılığında Ezher'de ders verir, Süleyman'ı General Menou'yu öldürme fikrinden vazgeçirir: "... o, kahramanı vazgeçirterek Kleber'e öldürmeye tahrîs eyledi." (s.223) Süleyman'ın millî ve dinî hislerini kullanan Şeyh Abdülkadir, Mısır'ın Fransızlar tarafından atanmış valisi Kleber'i öldürtür. Böylelikle Fransızların Mısır'dan çıkmalarını sağlayacak ve Murad Bey'i Mısır valisi yapacaktır. Dominico Badia, Cizvit papazına gönderdiği mektupta Cizvit tarikatına hizmet ettiğini belirtmiştir: "*Bir kere Mısır, Murad Bey eline geçerse artık doğrudan doğruya bizim elimize geçmiş olmaz mı? Çünkü dünyalarından haberi olmayan Kölemen vahşilerine istediğimiz gibi bir takla attırmak ve baş aşağı getirmek işten bile değildir.*" (s.230) Kleber'in öldürülmesi ile Fransızlar Mısır'dan çıkarlar. Fransızlar'ı Mısır'dan çıkaran "*asâkir-i müttefike*" (s.231) Dominico Badia'nın planlarını bozar. Osmanlı yönetimi, Mısır'a vali olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı gönderir. Fransızlar Mısır'ı tahliyesinden sonra Elfi Bey ve Murad Bey'i ajan cariyeler aracılığıyla öldüren Dominico Badia, bundan sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile mücadele eder.

Dominico Badia, Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Mısır'dan kovulur. Bundan sonra Dominico Badia, İtalya'ya Roma'ya yerleşir. Roma'da Carbonari

Cemiyeti'ne üye olur, burada da tutunamaz. Kilise ve Carbonari Cemiyeti arasındaki çekişme nedeniyle sevdiği Kontes de Padoga ile evlenmesi engellenir. Carbonari üyesi olmasına rağmen cemiyetin kendisine verdiği görevleri yerine getiremez ve cemiyet tarafından para cezasına çarptırılır. Öldürüleceği korkusuyla Tiber nehri yolculuğuyla Akdeniz'e çıkarak Şam'a gelir. Şam'da "Abbasîye halife-zâdelerinden" (s.371) Ali Abbas adıyla bir tüccar olarak yaşamaya başlar. Fransızlarla işbirliği yaparak Suriye'nin Fransızların eline geçmesi için propaganda yapar. Halk nazarında saygın bir kişilik iken bu tavrı nedeniyle gözden düşer. Hasan Mellâh'ın Numan İbn-i Mutahhar'a yazdığı mektupta onun Paris'te Cuzella'yı aradığı sırada Ali Abbas kimliğinde bulunduğunu söyler. Ali Abbas'ın Dominico Badia olduğunu öğrenen Numan İbn-i Mutahhar, Alonzo'nun gelmesiyle Hasan Mellâh'ın intikamı için çalışır. Şam'a gelen İspanyol Carbonari Cemiyeti üyesi olan ve adı verilmeyen Arap'ın da yardımıyla Ali Abbas Bey'in Müslüman olmadığı gerçeği halk arasında yayılır. Evi Şam halkı tarafından kuşatılır. "... on beş, yirmi adet hançer bir hamlede mel'unun vücudu üzerine indiği gibi, yalnız ifritçesine bir çığlığı işitilebilip, her taraftan çeşme gibi boşanan kanı içinde boğulmuş gitmişti." (s.397) şeklinde akibeti bildirilir. Kesik başı, Alonzo ve Numan İbn-i Mutahhar tarafından bir sandığa konularak Hasan Mellâh'ın kızı Melek'in Fas hükümdarının oğlu ile yapacağı evliliğin düğününde hediye olarak sunulur.

Dominico Badia'nın İspanya, Fas, Fransa, Türkiye, Suriye, Cezayir, Mısır, İtalya ve Akdeniz'in birçok adasında çok farklı kılıklara girerek cereyan eden öyküsü, Şam'da halk tarafından yapılan bir linç ile son bulmaktadır. Domingo Badia Y Leblach adındaki bir ajan olarak özellikle İslam coğrafyasında çıkardığı karışıkların tarihçe bilindiği sık sık romancı tarafından vurgulanır. Hem *Hasan Mellâh* hem de onun devamı olan *Zeyl-i Hasan Mellâh* romanında çekirdek vaka (nucleus occurrence) işte onun neredeyse bütün Akdeniz'e yayılan ajanlık hikâyesidir. Ne ki beklendiği gibi bu ajanlık, ibret verici bir sonla noktalanmıştır. Dominico Badia'nın bütün sırları ortaya çıkmış ve linç edilmesi kaçınılmaz bir son olarak alınca yazılmıştır. XIX. yüzyılın karışık ortamında özellikle Osmanlı coğrafyasında anlatılan Dominico Badia hikâyesi, Ahmet Mithat Efendi tarafından roman haline getirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi her iki romanda da sık sık *Cevdet Tarihi* ve *Monsieur Tiers Tarihi*'ne atıflar yapar.

Hasan Mellâh ve *Zeyl-i Hasan Mellâh* romanları, XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında bir efsane haline gelen Dominico Badia'nın İslam coğrafyasında yaptığı casusluk faaliyetlerini içerdiği için birçok tarihi kişiliğe yer verilmiştir. Tarihi kişilikler, tarihsel atmosferi içinde yansıtılmıştır. Napolyon'un Fransa işgali sonrasında yaşananlar ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ın hakimiyetini ele geçirmesi *Zeyl-i Hasan Mellâh*'ta işlenen tarihi hadiselerdir.

Mısır meselesinde ona karşı Sultan II. Mahmud'un Ruslardan yardım istemesiyle bilinen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın *Zeyl-i Hasan Mellâh* romanındaki sunumu şöyle yapılır: "*Kendisine sadık olan ve sadakati bulunan erbâb-ı silâhın kuvvetiyle Mehmet Ali cümleden evvel ahalinin muhafaza-i ırz ve can ve mallarını deruhte etmiş ve bu babda Mısır'ın eşraf ve meşayih ve hanedanlarını teminde geri kalmamakta bulunmuş olduğundan, ne zaman bir fitne çıkacak olsa derhal ahalinin muhafazasına bezl-i maddûr eder ve bir yandan dahi fesadın teskini cebir ve şiddetten veyahut rıfk ve mülayemetten veya bezl-i nakda ve ihsandan hangisine mutevakkif ise o vesayile sarılırdı.*" (s.234) Dominico Badia'nın Kilisenin lehine yaptığı çalışmaları, Kavalalı Mehmet Ali Paşa kurnazlığı sayesinde sonuçsuz bırakır.

Romanda Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın otoriter ve kurnaz bir devlet adamı olmasına sebep satranç ve dama oyunundan son derece hoşlanması gösterilir: "*Mehmet Ali satranç ve dama oyunlarının sûret-i icrâsında mehamm-ı umur için düstûrül-amel tutulacak bir büyük hikmet bulmuş ve her muamelesini daima ona tevfiik etmekte bulunmuştu.*" (s.234) Böylece, hasmına karşı oyun kurmaz; aksine hasmının oyunlarını bozmakla ilgilenir ve başarıya bu yolla ulaşır (s.235).

Kleber, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinden sonra Mısır'da valilik görevini yürütür. Şeyh Abdülkadir kılığındaki Dominico Badia, Süleyman'ı General Menou'dan intikam almaktan vazgeçirir ve Mısır valisi olabilmek için Kleber'e yönlendirir. Süleyman da Kleber'i evinin tamirini yaptırdığı sırada yanında bulunan bir mimarla beraber öldürür.

General Menou, Napolyon'un Mısır'ı ele geçirmesinden sonra orada kumandan olarak görevli olan General Menou, Süleyman'ın sevdiği kız Sitti Zehra'yla evlenir. Şeyh Abdülkadir kılığındaki Dominico Badia, Süleyman'ın millî hislerini okşayarak General Menou'yu öldürtmekten vaz geçirir. General Menou, Sitti Zehra ile evlenebilmek için dini kuralları yerine getirerek Müslüman olur: "*...elli yaşında bir mühtedi*" (s.209) olan General Menou'nun romandaki bütün fonksiyonu, Mısır'daki tarihsel ortamı yansıtmaktır.

Mısır'daki kölemen beylerinden olan Murad Bey, Dominico Badia'nın Mehmet Ali Paşa'ya karşı kurduğu planda yer almıştır. Dominico Badia, Murad Bey ve Elfi Beyleri cariye kılığında gönderdiği kadınlar aracılığıyla zehirleyerek öldürür. Murad ve Elfi Beylerin zehirlenerek öldürülmesi ile Mehmet Ali Paşa'nın uyanıklığı ve devlet adamlığındaki dikkat ortaya konulmuştur.

Süleyman, elinden alınan Zehra'nın intikamını almak için Mısır'a gider. Fakat Şeyh Abdülkadir kılığındaki Dominico Badia, onun Mısır Valisi Kleber'i öldürmesini sağlar. Süleyman daha sonra yakalanır ve idam edilir.

Şehame, Arkuk'un kızıdır. Arkuk, kızının Dominico Badia gibi zengin ve iktidar sahibi biriyle evlenmesini ister. Şehâme, Hoca kılığındaki Dominico Badia'yı "*Murad Beyden, Elfi Beyden daha büyük bir adamın karısı olmak*" (s.241) hayaliyle sever. Dominico Badia, Mısır'ın hakimi olmak için Şehame'yi cariye kılığında Mehmet Ali Paşa'nın sarayına gönderir. Mehmet Ali Paşa, gönderdiği bir ajanla Arkuk'un evinde Dominico Badia ve Şehame arasında yapılan planları öğrenir. Mehmet Ali Paşa'nın yanına çıkartıldığında Şehame'nin üstü başı aranır. Paşa'yı zehirlemesi önlenir. Mehmet Ali Paşa'nın cariyesi olur ve saraydayken Dominico Badia ile olan irtibatı kesilir. Dominico Badia'nın gönderdiği zehrin Mehmet Ali Paşa'nın eline geçmesiyle plan düşer. Şehame'yi de Dominico Badia'nın yanına koyar. Dominico Badia'ya yüz vermeyen Şehame, Paşa'nın cariyesi olduğunu sık sık tekrar eder. Şehame dayanamayacak hale geldiğinde kendisinin birden zehirlenerek öldürülmesini ister. Mehmet Ali Paşa, onu bu tavrı nedeniyle zindandan çıkarır ve cariyesi olarak yanına kabul eder.

Mısır'daki atmosfer iktidar mücadelesini yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Süleyman'ın General Menou'dan intikamını içeren hadiselerde kullanılan şahıslar genellikle Ezher Camii çevresidir. Buradaki müderrisler, Süleyman'ın hocalığını yapmışlardır. Süleyman; Seyyid Muhammed Kudsi, Abdullah, Seyyid Ahmet hep bu takımdandır. Cafer siyah bir köle olarak Süleyman'a Mısır'da hizmet etmiştir. Ebülhammam, paragöz biri olarak (s.204) kızı Sitti Zehra'yı General Menou'ya ihtida etmesi karşılığında zevce olarak verir. Sitti Zehra, isteksiz olsa da Menou ile evliliği kabul eder. Süleyman'ın asil olduğunu yansıtmak maksadıyla romanda babasının Halep hanedanı Çelebi Efendi'ye intisap ettiği bildirilir. Dominico Badia'nın Mısır'da iktidar mücadelesini içeren hadiselerde kullanılan şahıslardan olan Cizvit Papazı, Dominico Badia'yı destekler. Said, Mısır'daki ileri gelenlerden biri olarak yansıtılmıştır. Arkuk, Şehame'nin babasıdır, Dominico Badia'nın evine gelmesini normal karşılar ve onu damadı olarak görür. Harem Ağası, Mehmet Ali Paşa'nın harem görevlisidir. Görevini layıkıyla yerine getirir. Mehmet Ali Paşa'nın görevlendirdiği hizmetçi, Dominico Badia'nın Şehame'yi Mehmet Ali Paşa'nın sarayına casus olarak göndermeyi kurgularken konuşulanları gizlice dinler. Bu sayede, Mehmet Ali Paşa, Dominico Badia'nın planlarından haberdar olur.

Çengi

Roman, 1877 (h.1294)¹⁰ yılında yayımlanmıştır. *Çengi*, fantastik roman türüne yaklaşmaktadır. Romancının romanın hemen başında "*Serlevhamızda, İstanbul'da Don Kişot kaydını görerek bu zât-ı garâbet-simâtı İstanbul'a getireceğimiz itikat edilmesin. Eğer karilerimiz Don Kişot hikâyesinden Avrupa halkının aldığı kadar lezzet alabileceğini itikat etseydik Don Kişot'u İstanbul'a*

¹⁰ Ahmet Mithat Efendi (2000d), *Çengi, Kafkas, Süleyman Muslı*, Haz. Erol Ülgen - Fatih Andı, TDK, Ankara

getirmek değil, belki Cervantes'in hikâyesini baştan başa tercüme ederdik.” (s.7) diyerek Don Kişot'tan etkilendiğini; ancak eseri Avrupa ve şövalye tarihi bilmeyen Türk okuru tarafından beğenilmeyeceği tahmininden yola çıkarak tercüme etmediğini vurgular.

Don Kişot ile romanın kahramanlarından olan Daniş Çelebi arasında paralellikler kurulmuştur. *Çengi* romanı adaptasyon değildir. Daniş Çelebi ile Don Kişot arasındaki tek benzerlik, kahramanların gerçekliği algılayış biçimidir. Don Kişot yel değirmenlerini dev sanır, Daniş Çelebi ise dinlediği ve öğrendiği peri hikâyelerinin tesiriyle sıradan bir konağı saray olarak görür. Yazar da Daniş Çelebi'nin Don Kişot'un başka bir versiyonu olduğunu vurgulamıştır: “*İstanbul'da tasavvur ve teşkil eylediğimiz Don Kişot'un ismi, Don Kişot olmayıp Dâniş Çelebi'dir.*”(s.8)

Çengi romanında çekirdek vaka (nucleus occurrence) “*Hamzanâme ve Elfû'l-Leyl ve Muhayyelât-ı Aziz Efendi ve Ebu Ali Sinâ*” (s.10) gibi eserlerle yanlış yetiştirilen ve terbiye edilen çocukların hayal âlemlerine kapılmalarının eleştirilmesidir. Nüket Esen (1991)'e göre romanın en önemli yönlerinden biri de çocuk yetiştirme sorunudur (s.9). Yanlış terbiye konusunu (İnci 1992: s.152) *Çengi* romanında gündeme getiren Ahmet Mithat Efendi, Daniş Çelebi'nin oğlu Cemal'in Sünbül tarafından kurtarılmasıyla bunun nesiller boyunca süremeyeceği gerçeğini yansıtmıştır. Fantastik'in bir kararsızlık süreci olduğu hatırlandığında (Todorov 1999: s.47) çocuk eğitiminin yanısıra gerçeğe yaslanmak isteyen Ahmet Mithat Efendi, bu romanında gerçeküstüne kapılmanın doğuracağı sonuçları işlemek istemiştir. Daniş Çelebi, bir yanılsama içindedir tıpkı Don Kişot gibi. Bu açıdan *Don Kişot* romanında, okuduğu kitaplarla gerçeklik duygusunu kaybeden kahraman ile Daniş Çelebi'nin durumu benzerdir. Daniş Çelebi de okuduğu kitaplar ve dinlediği cin ve peri hikâyeleriyle gerçeklik duygusunu kaybeder. Tıpkı Don Kişot'un yel değirmenlerine saldırması ve konakladığı handa şarap testilerini düşman sanarak kılıçtan geçirmesi gibi Daniş Çelebi de duyduğu hikâyelerdeki atmosferi gerçek hayata uygulamak ister. Bu bakımdan *Çengi* romanındaki kimi episodlar ile *Don Kişot* romanındaki episodlar arasında büyük benzerlikler vardır. Tanpınar (1988) ön sözden yola çıkarak bu eser hakkında “... Filhakika Cervantes'in kahramanı şövalyelik romanlarını okuyarak çıldırmıştı. Midhat Efendi 'Çengi'de bunu kendiliğinden bulur; hikâyesinin kahramanını bize 'Don Quichotte İstanbul'da' diye takdim eder. O da Muhayyelât-ı Aziz Efendi'yi okuyarak aklı muvazenesini bozar.” (s.469) der.

Melek, Mısır kölemenlerinden Canbert Bey'in kapalı kapılar ardında büyüttüğü tek çocuğudur. Yanlış terbiye sonucunda yaşamdan kopan Melek, Cemal'in kurları sonucu evden kaçır. Cemal onu Sünbül'ün yanına götürür. Her türlü eğlence hayatının içinde olan Sünbül, Melek'i kötü âlemlere sokmaz.

Sünbül'ün kendi annesi olduğunu bilmeyen Cemal, servetini sırf Melek'i görebilmek için Sünbül'e kaptırır. Nihayet babasından kalan bütün mirası tüketen Cemal'in Melek'le görüşmesi engellenir. Yoksul bir hayata düşen Cemal, gösterdiği iyi hal ile mükâfatına erişir. Sünbül, tüm yoksulluğuna rağmen Cemal'in hırsızlık yapmadığını ve kumar oynamadığını görünce onu yanına alır, Melek'le evlendirir. Cemal'in annesi olduğunu itiraf eder. Bütün servetini oğluna bağışlar. Cemal ve Melek'in bir çocukları olur. Sünbül arkasında büyük bir servet bırakarak ölür.

Ak Arap'ın isteğiyle Hüveyda ile evlenen Canbert Bey, kızının doğumu sırasında eşini kaybeder.¹¹ Mısır'dan kaçarak İstanbul'a yerleşen ve kimsenin kendisini bulmaması için bir nevi uzlet hayatı yaşayan Canbert Bey, dünyadaki en büyük varlığı olarak kızı Melek'i götürür. Aşırı koruyucu bir baba tiplemesindeki Canbert Bey'in en büyük korkusu kızı Melek'in bir gün evlenecek olmasıdır. "...kızımı bir iffet ve ismet-i melekâne içinde büyütme kararında bulunduğundan haricin bir kelimesi kızın kulağına girmesini tecvîz etmezdi." (s.59)

Melek'in mevcut şartlar içinde göstereceği her türlü tavır, Canbert Bey'in durumuna göre ayarlanır. Melek karakterindeki 'contrast' da böylelikle uygun olarak belirlenmiş olur. Canbert Bey, romana, "*Bundan otuz, otuz beş sene kadar mukaddem bir zamanda, Şehzadebaşı'nda Canbert Bey isminde bir zat vardı.*" (s.41) şeklindeki tanıtımla girer. Şüphesiz ki bu giriş, Canbert Bey karakteri hakkındaki gerçeklik hissini artırmak amacını taşır. Canbert Bey'in kimse tarafından pek tanınmadığı, yalnız yaşayan bir adam olduğu ve yalnızca komşularınca isminin bilindiği vurgulanır (s.41). İlk fiziksel tasviri bu vesileyle komşularının bakış açısıyla verilir: "*Bazı kere hanesine girip çıkarken bu zatın şekl-i sîması görüldü. Uzun boylu, iri kemikli binaenaleyh geniş omuzlu, kızı benizli, kır düşmüş kara bıyıklı, kara saçlı, kara gözlü, dinç ve çevik bir adamdı.*" (s.42) "*Kırk ile kırk beş*" (s.43) yaşlarında olan Canbert Bey, Mehmet Ali Paşa'nın terbiyesinde eğitim almış ve yetişmiştir. Fakat daha sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa ondan şüphelenir ve onu öldürme emrini verir. Bundan haberdar olan Canbert Bey, canını kurtarmak için İstanbul'a gelerek yerleşir.¹² Canbert Bey, kendisinden kaçtığı kişilerin takibatına uğrayacağı korkusuyla kimseye kendini tanıtmaz. Saklanarak yaşar. Evine kimseyi almaz. Kendisine hizmet eden Ak Arap'ın ısrarlarıyla evlenir. Canbert Bey, evlenmemek hususunda önceden çok

¹¹ Doğum yapan kadının ölmesi, kutsal kaynakların çoğunda kullanılan ortak bir motif olarak karşımıza çıkar. Hz Yakup'un eşi Rahel, ikinci çocuğu Bünyamin'i doğurduğu sırada vefat eder (Mann 2006: s.405-406).

¹² Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında bulunan Mısırlı tipler genellikle Kölemen beyi olarak yansıtılmışlardır. Mısır'a ait ifadeler de genel hatlarıyla 19. Yüzyılda yaşanan kargaşaları içerir.

ısrarcı olmasına rağmen Hüveyda ile olan evliliğinden ötürü mutlu olmuştur. Hüveyda, Melek'i doğurduktan sonra ölür. Eşinin ölümüne üzülen Canbert Bey, kızı Melek'le teselli bulmaya çalışır.

Süleyman Muslî

Ahmet Mithat Efendi, *Süleyman Muslî* romanını 1877 (h.1294)¹³ yılında yayımlamıştır. Muslî, Musullu anlamına gelmektedir. Romanın çekirdek vakası (nucleus occurance) romancının Hasan Sabbah ve Alamut çevresinde gelişen Batınlığın roman hüviyetinde anlatılmak istemesinden ibarettir. Romancı, tarihî konulardan hareket ettiğini şöyle izah eder: “*Evvelden haber verelim ki işbu Süleyman Muslî serlevhalı hikâyemizin hemen her noktasının esasî tarih üzerine mübtenî olduğu gibi ber-vech-i âtî hikâye edeceğimiz vaka-i garîbenin esasî da yine tarih üzerine mübtenî olup hikâyevînin vehim ve hayalinden ibaret değildir.*” (s.139)

Konusunu İslam tarihinden alan *Süleyman Muslî* romanı, bir Arap genci olan Süleyman Muslî'nin sergüzeştine dayanır. Hasan Sabbah ve Batınlık tarikatı dışında Bizans ve Roma İmparatorluğu tarihine de değinen romanın vakasının geniş bir coğrafyada cereyan ettiği görülmektedir. Coğrafyanın anlatımında Ahmet Mithat Efendi'nin yaşamı etkili olmuştur. Ahmet Mithat, Mithat Paşa maiyetinde İstanbul'dan yola çıkan gemiyle İskenderun'a, oradan kara ve nehir yoluyla Bağdat'a yolculuk yapmıştır (Ahmet Mithat 2002: s. 5-55). Ayrıca Sema Uğurcan (1995), eserin “*Sahaifü'l-Ahbar tercümesi Münecimbaşı Tarihi'nden*” (s.560) yararlanılarak yazıldığını dile getirir.

Filistin topraklarında bulunan Kerek köyünden ayrılan Süleyman Muslî, Şam, Halep, Birecik, Urfa ve Diyarbakır kanalıyla Bitlis'e kadar gider. Burada Mısır için İslam topraklarından temin edilen orduya seçilmek için büyük çaba sarf eder. Açlık ve yoksulluk içinde kıvranan ve geçimini hayır kurumlarından sağlayan Süleyman Muslî, Bitlis'ten de Konya'ya gitmeyi düşünür. Süleyman Muslî, Mısır ordusu için asker topladığını öğrenince bu düşüncesinden vaz geçer. Gösterdiği kahramanlık sonucunda Mısır ordusuna seçilir. Ordu komutanı Van'a kadar köy köy gezerek asker toplar. Onunla Bitlis'ten Mısır'a doğru yola çıkar. Ancak ordunun Suriye'ye varmasıyla Süleyman Muslî, komutandan izin alarak Mariya Konstanse'yi bulmak amacıyla ordudan ayrılır ve Şam'a gider. Şam'da Eyyübî Hanedanından olan Melik Salih'in desteğiyle Kerek köyüne giderek Mariya Konstanse'nin Alamut'a kaçırılmış olduğunu öğrenir.

Acâyib-i Âlem

Acâyib-i Âlem romanı, 1882 (h.1299) yılında kaleme alınmıştır.¹⁴ Roman, *Tercümân-i Hakikat* gazetesinde tefrika edildikten hemen sonra kitap olarak yayımlanmıştır. Fennî bir seyahat romanı (Özön 1941: 200) olan *Acâyib-i Âlem*, seyahat

¹³ Ahmet Mithat Efendi (2000d), *Çengi, Kafkas, Süleyman Muslî*, Haz. Erol Ülgen - Fatih Andı, TDK, Ankara

¹⁴ Ahmet Mithat Efendi (2000e), *Henüz 17 Yaşında, Acâyib-i Âlem, Dürdane Hanım*, Haz. Nuri Sağlam - Kâzım Yetiş - M. Fatih Andı, TDK, Ankara

romanı geleneğine bağlanır.¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, muasır olan Fransız popüler romancısı Jules Verne'den etkilenmiştir (Arslan 1995: s.593). Fakat Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal'in "İntibah Mukaddimesi"nde belirttiği roman tarifine bağlı kaldığı için Jules Verne gibi bilimkurguya yer vermez. *Acâyib-i Âlem*'de hakikat bir an için bile kaybedilmemiştir. Böyle olmasında şüphesiz ki onun "*halkı yetiştirmek arzusuyla*" (Tanpınar 1988: 456) yazması etkilidir.

Suphi, tam bir bilim meraklısıdır. İstanbul çevresinde yaşayan bütün bitki ve böceklerin koleksiyonunu yapmıştır. Halk arasında Suphi'den bu yönüyle bahsedildiğini gören Hicabi gidip onunla tanışır. Hicabi'yle dostluklarını ilerleten Suphi, İstanbul ve çevresinin araştırmaları için yetersiz kaldığını düşünerek kuzeye gitmek istediğini söyler. Kuzey'den maksat, Rusya, Sibiry ve İskandinav Yarımadası'dır. Ona göre kuzey tarafları, tabiat araştırmaları için son derece elverişli ve geniştir. Evinde topladığı böcek ve bitki koleksiyonunu bir İngiliz seyyaha, kitaplarını da Mısırlı bir beyzadeye satan Suphi, seyahat için lazım olan paraya kavuşur. Hicabi'nin ailesini ikna etmesi üzerine beraber yola çıkarlar. Londra'dan gelen bir yük gemisine binen Suphi ile Hicabi böylece kuzeye yapacakları yolculuğun ilk mesafesini kat ederler. Vapura bindikleri sırada "*...ikisinin ayakları çizmeli, başları sargılı ve arkaları kıvrırcık kuzu kaplı paltolu olduklarından ve omuzlarından başlarına doğru çapraz olarak dürbün çanta asmış buldukları*"(s.49) şeklindeki tasvirinden Suphi'nin de yolculuk sırasındaki kıyafetini öğreniriz. Şüphesiz ki, Suphi ve Hicabi'nin giydikleri bu kıyafetler seyyah portresi çizmek amacından doğar.

Suphi'den evindeki böcek ve bitki koleksiyonunu satın alan İngiliz ve kitaplarını satın alan bir Mısırlı fondur. Bunlar Suphi'ye lazım olan parayı tedarik ederler.

Dürdane Hanım

Dürdane Hanım romanı, 1882 (h. 1299) yılında kaleme alınmıştır¹⁶. Ahmet Mithat Efendi'nin *Müşahedât* romanı ile birlikte değerlendirilebilecek realist unsurlar taşıyan *Dürdane Hanım*, çoklu bakış açısı ve anlatıcının kullanılması bakımından dikkati çeker. Tanpınar (1988), *Dürdane Hanım*'dan "*...telefonu İstanbul'da ilk kullanan eser*" (s.472) olarak söz eder. Telefonun ana vakanın gelişmesinde önemli bir role sahip olması şüphesiz ki Türk romancılığı açısından

¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Acâyib-i Âlem* romanını yayımladığı sırada Türkçede henüz Jules Verne tercümesi görülmez. Mehmet Emin tarafından tercüme edilen *Merkez-i Arza Seyahat* 1885 yılında yayımlanmıştır (Özön 1941: 228).

¹⁶ Ahmet Mithat Efendi (2000e), *Henüz 17 Yaşında, Acâyib-i Âlem, Dürdane Hanım*, Haz. Nuri Sağlam - Kâzım Yetiş - M. Fatih Andı, TDK, Ankara

bir ilktir. Bununla, Ahmet Mithat Efendi'nin güncel teknik konuları dahi bu romanına başarıyla yansıttığını müşahade ediyoruz.

Boğaziçi'nde oturan Ulviye Hanım, "*Mısırlı diye şöhret bulmuşsa da erbâb-ı tahkikin rivayetlerine göre Mısırlı değildir. Ya İranlı ya Hintli olup fakat familyası halkıyla Mısır'a hicret*" (s.57) etmiş, burada evlenmiştir. Politik bir mesele yüzünden babasıyla birlikte Mısır'dan kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Mısır'da kalan kocası bir süre sonra vefat etmiş; böylece Ulviye Hanım dul kalmıştır. Babası da İstanbul'a gelişlerinden bir süre sonra vefat etmiş; annesiyle birlikte Boğaziçi'nde bir yalıda yaşamaya başlamıştır. Çok zengin olmasına rağmen orta halli görünen Ulviye Hanım, "*yirmi yedi yirmi sekiz yaşlarında*" (s.57) esmer bir çehreye sahip "*en güzel kadınlardan*" (s.57) biridir.

Mısır menşeli olup ana vakaya etki eden İngiliz bir tabip de vardır. İsmi verilmez. Ulviye Hanım ile İngiliz tabip arasındaki tanışıklık Mısır'a dayanmaktadır. Yalıya gelen "*ihiyar İngiliz tabibi*" (s.58) ile uzun sohbetler eden Ulviye Hanım, onun aracılığıyla telefonda haberdar olur. Telefonun uzun mesafeler arasında ses naklini gerçekleştiren bir alet olduğunu ve Beyoğlu'nda ucuz bir paraya satıldığını haber verir (s.64-65). Böylece romanın vakasını önemli ölçüde etkileyip yönlendiren telefon, romana bir enstrüman olarak dahil edilmiştir.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında İstanbul'da yaşayan Mısırlılar tarihsel arka plan (historical background) gereği, politik meseleler yüzünden ülkelerinden ayrılmışlardır. Mısır yine tarihsel arka planı sebebiyle iktidar mücadeleleriyle çalkalanmaktadır. Bu mücadelelerin içinde Osmanlı Paşaları, Kölemenler, ajanlar, sömürgeci devletler ve onların temsilcileri yer almaktadır. Siyasi mücadelelerin içinde yer almayan şahıslar ise, Mısır'a Kafkasya'dan esir olarak satılan cariyeler yahut kölelerdir. Esirler genel olarak Mısırlı esirciler vasıtasıyla İstanbul'dan buraya gönderilir. Onlar ana hatlarıyla ya kötü talih nedeniyle ya da bir kandırmaca sonucu Mısır'a gönderilirler. Mısır'a giden cariyeler, Tanzimat romancılığında leitmotif olarak kullanıldığı üzere iyi bir hayata sahip olamazlar. Bunda tek istisna *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanındaki Murat Bey'dir. Mısır'a Kafkasya'dan esir olarak götürülen Murat Bey, cesaretinden ötürü kısa sürede Bey haline gelmiş ve Mısır'a hakim olmuştur. Ancak Murat Bey de bir suikast sonucu öldürülür. Dolayısıyla esirler dahi bir noktadan sonra bu karmaşık coğrafyanın siyasi mücadeleleri içine girerler.

KAYNAKÇA

- AHMET MİTHAT EFENDİ (1996), *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2000a), *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK, Ankara
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2000b), *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Felâton Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh*, Haz. Kâzım Yetiş - Necat Birinci - M. Fatih Andi, TDK, Ankara
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2000c), *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK, Ankara
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2000d), *Çengi, Kafkas, Süleyman Muslı*, Haz. Erol Ülgen - Fatih Andi, TDK, Ankara
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2000e), *Henüz 17 Yaşında, Acâyib-i Âlem, Dürdane Hanım*, Haz. Nuri Sağlam - Kâzım Yetiş - M. Fatih Andi, TDK, Ankara
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2002), *Menfa / Sürgün Hatıraları*, Haz. Handan İnci, Arma Yayınları, İstanbul
- AHMET MİTHAT EFENDİ (2003), *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*, Haz. Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul
- ARGUNŞAH, Hülya (2006), "Ahmet Mithat Efendi'nin Tarihî Romancılığı", Nüket Esen- Erol Köroğlu (Haz.), *Merhaba Ey Muharrir* (ss.119-138), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul
- ARGUNŞAH, Hülya (2007), "Ahmet Midhat Efendi'nin Romancılığı" Haz. Mustafa Armağan, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı* (ss. 23-36), Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul
- ARSLAN, Nur Gürani (Mayıs 1995), "Ahmet Midhat Efendi'nin Eserlerinde Yabancılar", *Türk Dili (Ahmet Midhat Efendi Özel Bölümü)*, C: 1995/1, S: 521, ss. 590-600
- ASILTÜRK, Baki (2009), "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", *Turkish Studies*, Volume 4 /1-1, Winter 2009, ss.911-995
- BALCI, Yunus (Temmuz 2002), "Türk Romanında Aydın Sorunu", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, S.65-66-67, ss.281-293
- ÇETİN, Nurullah (Temmuz 2002a), "Tanzimat Döneminde Türk Romanı (1860-1878)", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, S.65-66-67, ss.21-33
- DUMONT, Paul (1995), "Tanzimat Dönemi (1839-1878)", Çev. Servet Tanilli, Robert Mantran (edited by), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C.2*, (ss.59-143), İstanbul, Cem Yayınları
- ESEN, Nüket (1991), *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*, T.C. Başbakanlık Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara
- ESEN, Nüket (2002), "Ahmet Mithat'ta Kronotop Kavramı", *Kitap-lık*, S.54, Temmuz-Ağustos 2002, ss.137-139
- GÖKÇEK, Fazıl (2007), "Monte Cristo Kontu Romanının Ahmet Mithat Efendi'ye Etkisi", *Tunca Kortantamer İçin*, (ss. 481-490), İzmir, Ege Üniversitesi Yayını
- İNCİ, Handan (1992), "Tanzimat Devri Türk Romanında Baba", Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- "Indice Tematico", Erişim Tarihi: 05.11.2009 [http://www.hesperialibros.com/C66.pdf]
- JEANROND, Werner G. (2007), Teolojik Hermenötik, Çev. Emir Kuşçu, İz Yayınları, İstanbul
- KOLOĞLU, Orhan (1992), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul
- MANTRAN, Robert (1995), "Doğu Sorununun Başlangıçları (1774-1839)" Çev. Servet Tanilli, Robert Mantran (edited by), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C.2*, (ss.7-57), İstanbul, Cem Yayınları
- MARDİN, Şerif (1996), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev. Mümtaz'er Türköne-Fahri Unan-Irfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1941), *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul

- ÖZÖN, Mustafa Nihat (Temmuz 1964), "Türk Romanı Üzerine", *Türk Dili (Roman Özel Sayısı)*, C.I, nr.154, ss.577-591
- PERİN, Cevdet (1943), "Türk Romancılığında Fransız Tesiri Nasıl Başladı?", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, C.IV, S.4, 1943, ss.39-51
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988), *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul
- TODOROV, Tzvetan (1999), *Fantastik*, Çev. Nedret Öztokat, Metis Eleştiri, İstanbul.
- UÇ, Himmet (2000), *Ahmet Mithat San'at ve Edebiyatı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara
- UÇ, Himmet (2006), *Ansiklopedik Roman Eleştiri Terimleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara
- UÇMAN, Abdullah (2007), "Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felâton Bey" Haz. Mustafa Armağan, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı* (ss. 105-113), Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul
- YERASIMOS, Stefan (Eylül 2006), "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", *Tanzimat - Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınlar, İstanbul, ss.365-380
- ZAHRA, Ahmad Fathi (2008, June 24) "Spanish-Speaking Voyagers in Damascus: Texts and Photos" Erişim tarihi: 30 Ekim 2009 [<http://www.sana.sy/eng/28/2008/06/24/180968.htm>]